

III

ROZPÍŇÁNÍ PROSTORU

TEORIE RELATIVITY

= Hledání absolutního prostoru:

mechanika: inerciální soustava - soustava podezřelá z abs. prostoru

elektrodynamika: $c = \frac{1}{\sqrt{\epsilon_0 \mu_0}}$ ... Rychlost světla v Etheru

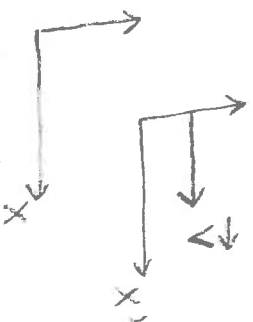
Absolutní prostor = soustava, kde se světlo pohybuje rychlostí c

= Michelson (1880 - 1887): Měření rychlosti světla ve směru pohybu Země a ve směru kolmém - STEJNÝ VÝSLEDEK

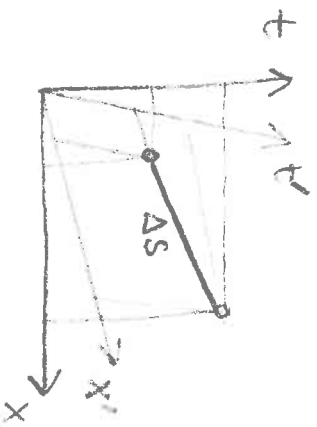
= Lorentzovy transformace $\Rightarrow$ Dilatace času a kontrakce délek

$$\Delta t' = \Delta t \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

$$\Delta x' = \sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}} \Delta x$$

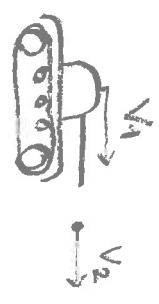
= Einstein (1905) - "O elektrodynamice pohybujících se těles" (Annalen der Physik)
 $\rightarrow$ prostor + čas $\rightarrow$ prostorčas

$$(\Delta s)^2 = -c^2 \Delta t^2 + \Delta x^2 \dots \text{invariant}$$

→ Rychlost světla je ve všech inerciálních soustavách stejná

→ Pravidlo skládkání rychlostí

$$v = \frac{v_1 + v_2}{1 + \frac{v_1 v_2}{c^2}}$$

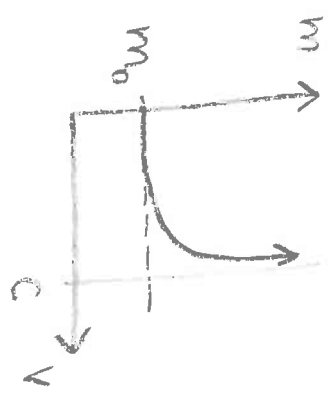
Př: $v_1 = v_2 = c/2$

$$v = \frac{c}{1 + \frac{1}{4}} = \frac{4}{5}c$$

→ Ekvivalence hmoty a energie

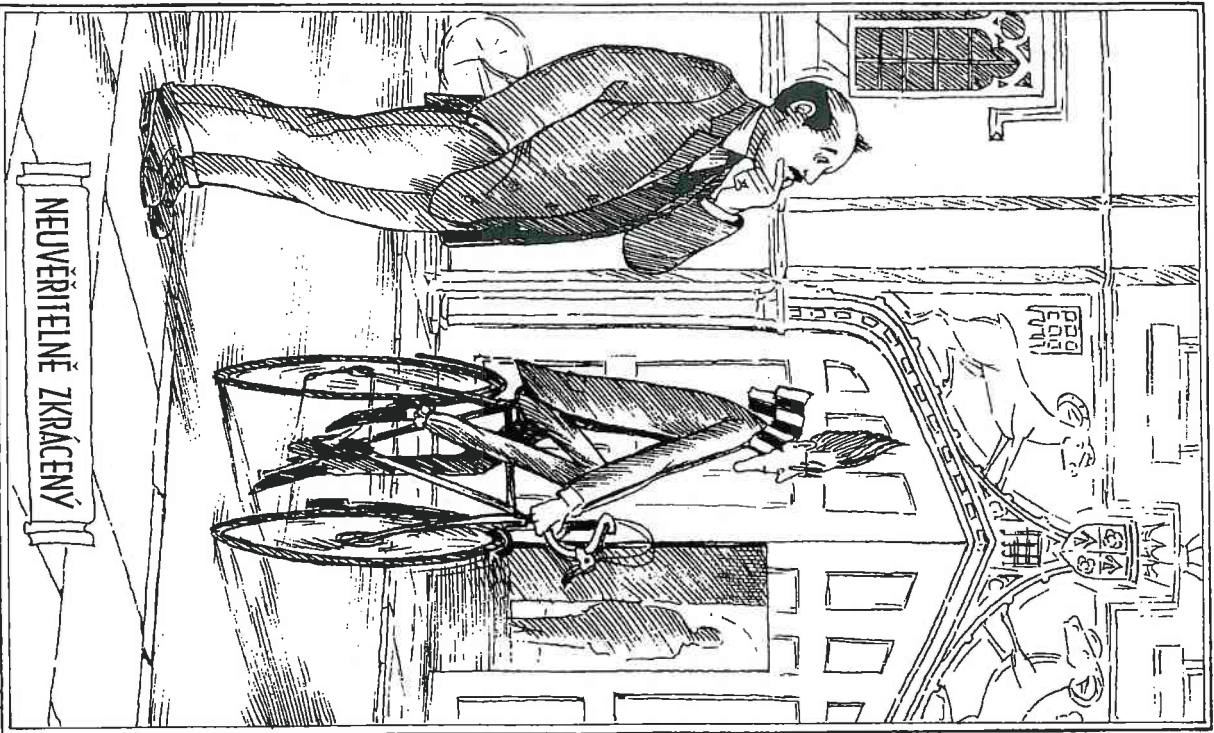
$$E = mc^2$$

$$m = \frac{m_0}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

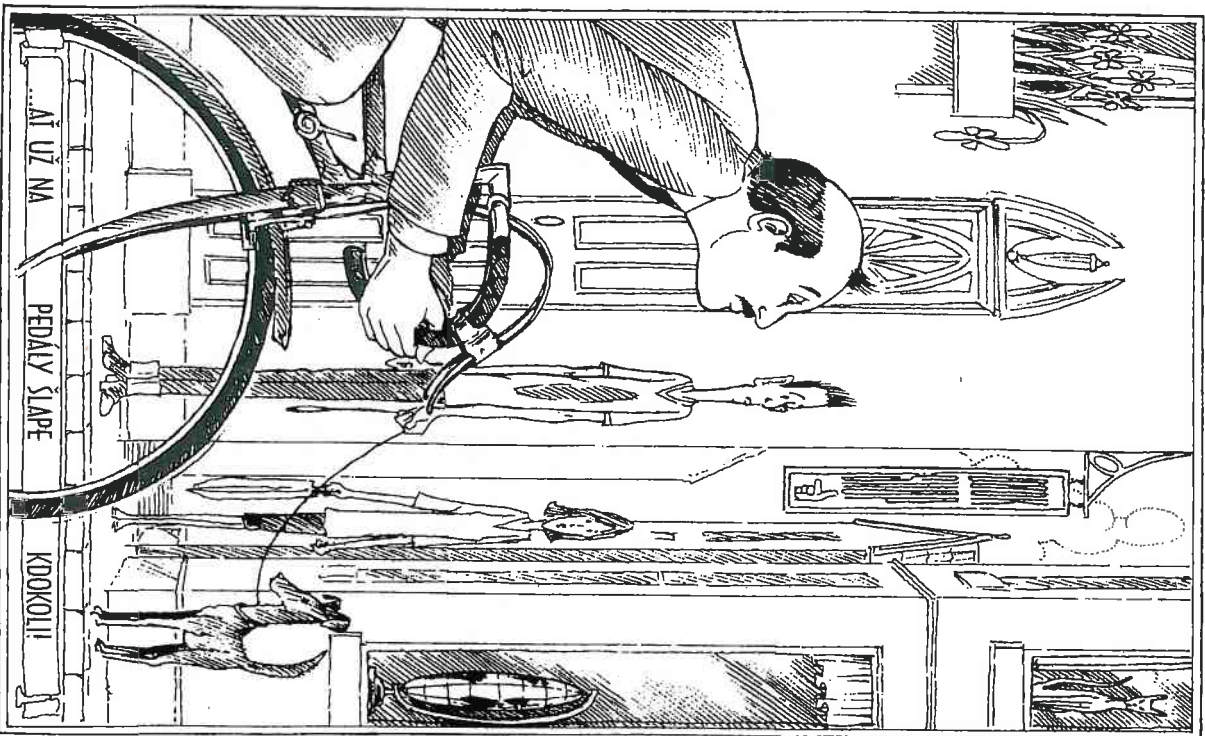

ROVNOPRÁVNOST INERCIÁLNÍCH SOUSTAV...

a la G. Gamow: "Pan Tompkins v říši divů"

NEUVĚŘITELNĚ ZKRÁCENÝ

...A! UŽ NA

PEDÁLY ŠLAPE

KDOKOJI!

TEORIE GRAVITACE

Aristoteles - padání na Zemi

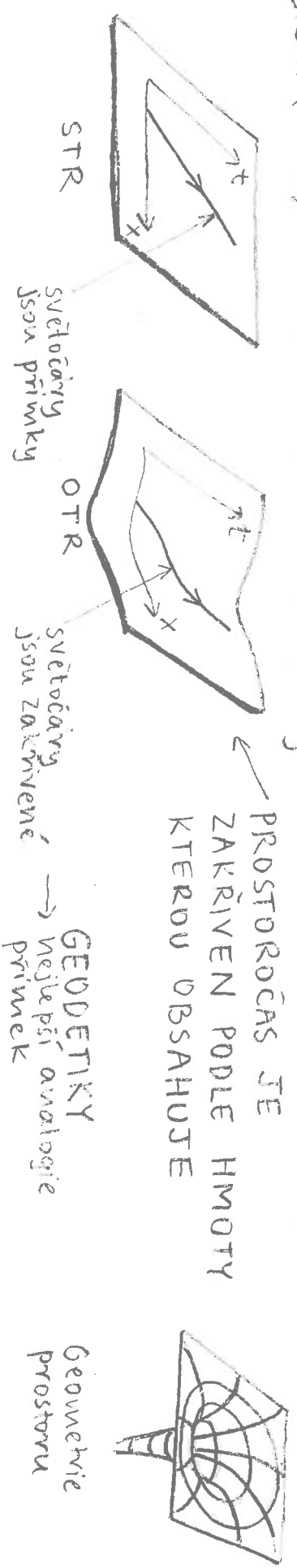
Kepler - "Jak by to bylo na Měsíci?"
 (sen aneb lunární astronomie) , $\frac{T^2}{a^3} = konst$

Newton - Zákon všeobecné gravitace

$$F = G \frac{m_1 m_2}{r^2}$$

- Okamžité
- Působení na dálku
- Ekvivalence gravitační a setrvačné hmotnosti

Einstein (1915) - Obecná teorie relativity

Einsteinovy rovnice:

$$R_{\alpha\beta} - \frac{1}{2} R g_{\alpha\beta} = -\frac{8\pi G}{c^2} \pi_{\alpha\beta}$$

Tensor energie a hybnosti
ROZLOŽENÍ HMOTY

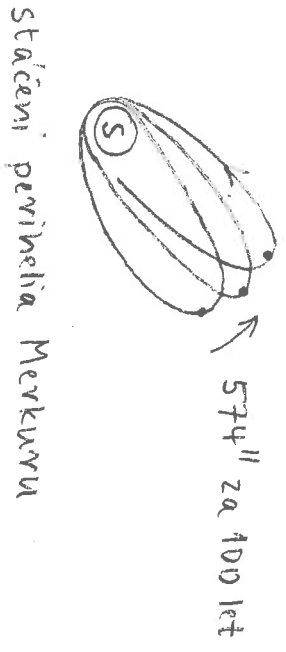
Pozn Newton: $m_1 a_1 = \sum_{j \neq 1} \frac{G m_1 m_j}{r_{1j}^2}$

$G_{\alpha\beta}$ = Einsteinův tensor

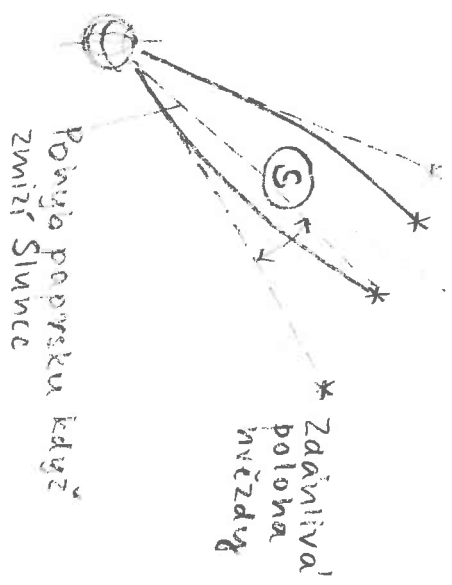
GEOMETRIE $\Rightarrow$ Pohyb hmoty, světla

Předpovědi OTR (ověřené)

1 Planety se nepohybují po přesné uzavřených eliptických drahách

2. Zakřivení světelných paprsků v gravitačním poli

... Arthur Eddington

zatmění Slunce 1919

Princův ostrov - blízko západní Afriky

Einsteiniův vesmír

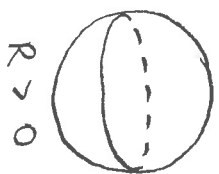
Čtyři síly ve vesmíru

	Relativní velikost	Uměrnost	Dosah(m)
Gravitační	1	$1/r^2$	∞
Elektromagnetická	10^{36}	$1/r^2$	∞
Slabá jaderná	10^{25}	$1/r^5 - 1/r^7$	10^{-18}
Silná jaderná	10^{38}	$1/r^7$	10^{-15}

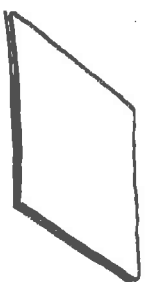
- ← veškerá hmota
- ← elektrický náboj (proud)
- ← leptony, kvarky, neutrina (β -rozpad)
- ← nukleony v jádře atomů.

⇒ Jediná síla kosmologického dosahu je gravitační ⇒ **OTR**

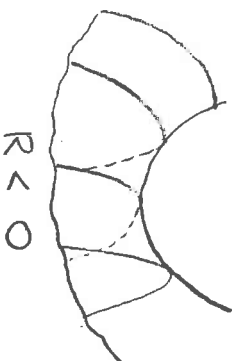
■ Kosmologický princip $\equiv$ Vesmír je izotropní a homogenní – látka ve vesmíru:
 ⇒ Prostor má konstantní křivost – pouze 3 možnosti

$R > 0$

$R = 0$

$R < 0$

... analogie ve dvourozměrném prostoru

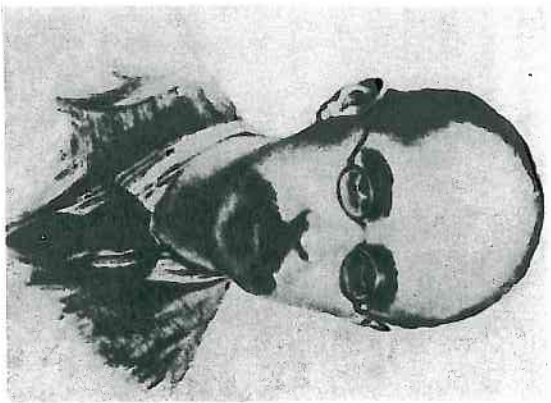
■ Vesmír by nebyl statický ⇒ Zavedení kosmologického členu

$$R_{\alpha\beta} - \frac{1}{2} R g_{\alpha\beta} + \Lambda g_{\alpha\beta} = - \frac{8\pi G}{c^2} T_{\alpha\beta}$$

... vzájemně odpuzování 'slabé'

"Zavázána výjma na formální kraše teorie"

DYNAMICKÝ VESMÍR

Alexandr Friedmann (1922)

Matematický přístup = Všechna řešení Einsteinových kosmologických rovnic (včetně $\Lambda = 0$)

⇒ vesmír se vyvíjí!

EINSTEIN: „Výsledky týkající se nestacionárního světa, které jsou současně práce se mi zdají podezřelé. Ve skutečnosti se ukazuje, že zde uvedené řešení nespĺňuje rovnice OTR“

Georges Lemaître

1923 Vysvěten na kněze („Existují dvě cesty jak se dobrat pravdy“
Rozhodl jsem se vydat oběma“)

1925 Nezávisle objevil Friedmannovy výsledky

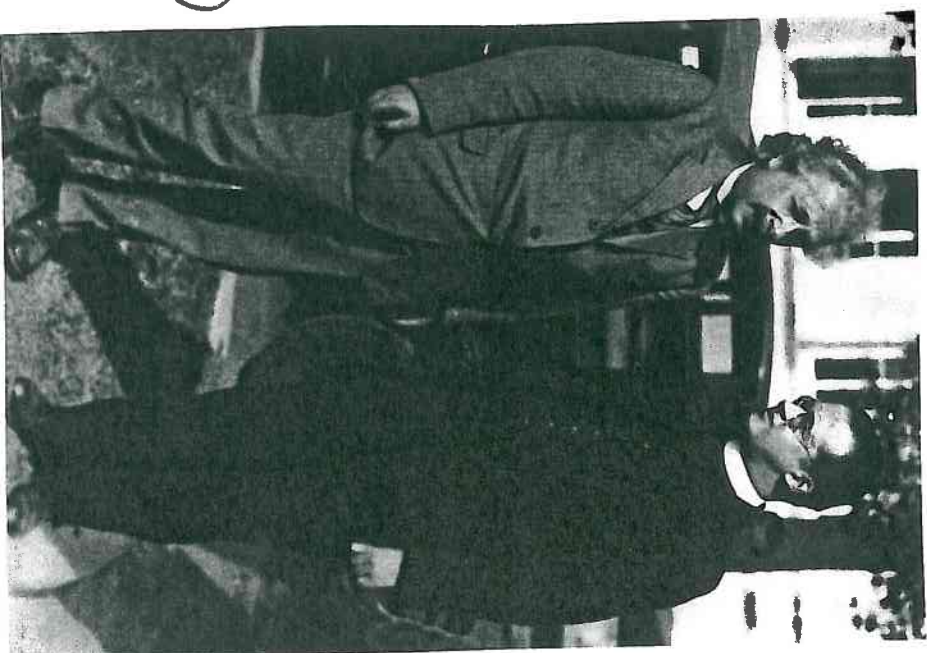
Fyzikální přístup = Fyzikální důsledky pro
historii kosmu

– Vesmír začal v malé oblasti ⇒ PRVOTNÍ ATOM

– vznik vesmíru – analogie s radioaktivním rozpadem

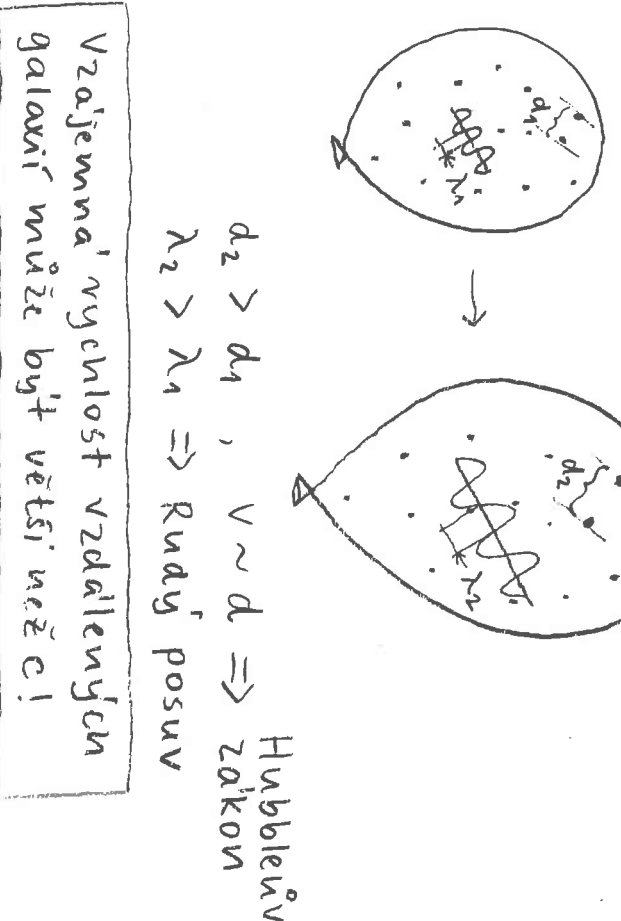
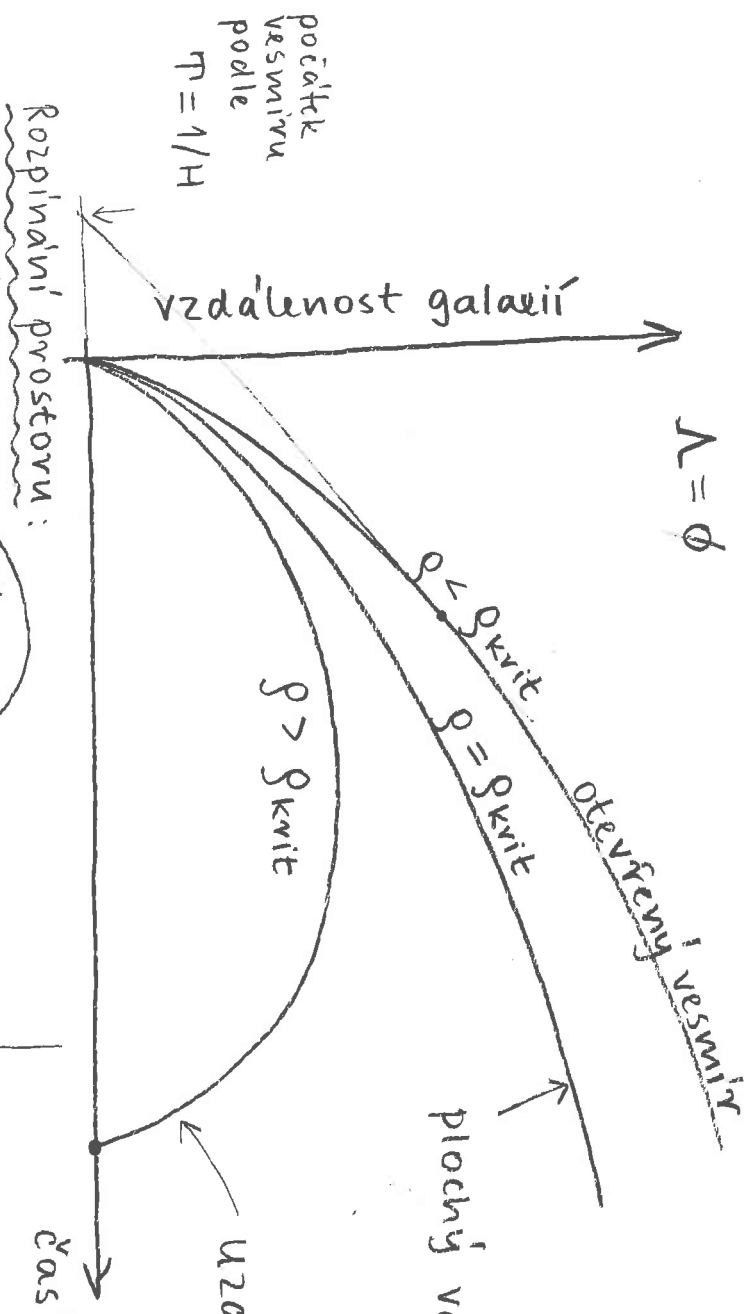
(V. Hess, 1912 – Detekce částic v balonu ve výšce 6km)

Einstein: „Vaše výpočty jsou správné, ale vaše fyzika je ohavná“

Rozpínání prostoru

Vzájemná rychlost vzdálených galaxií může být větší než c !

→ Rozpíná se celý prostor galaxie se vůči němu téměř nehybou

uzavřený vesmír

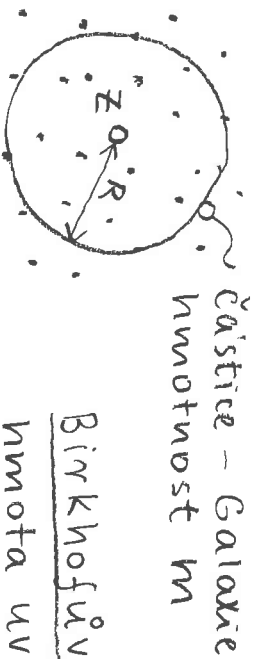
$\rho > \rho_{krit}$ ... uzavřený vesmír prostorově konečný

$\rho \geq \rho_{krit}$ ... otevřený vesmír prostorově nekonečný

Po objevu Hubbleova zákona se Einstein přiklonil k teorii rozpínajícího se vesmíru. Zavedení kosmologické konstanty Λ nazval největší chybou svého života.

V jakém vesmíru žijeme?

Odvození kritické hustoty:

Birkhoffův teorém $\Rightarrow$ na částici působí pouze hmota uvnitř koule (příspěvky vnějšíku se odečtou)

Potenciální energie: $E_p = -\frac{GMm}{R} = \frac{4}{3}\pi R^2 G m \rho$

Kinetická energie: $E_k = \frac{1}{2} m v^2 = \frac{1}{2} m H^2 R^2$

Celková energie $E = E_p + E_k = \left(\frac{1}{2} H^2 - \frac{4}{3} \pi \rho G\right) m R^2 = \text{konst}$

$E < 0$: konečný vesmír

$E = 0$: asymptoticky nekonečný vesmír $\Rightarrow \rho = \rho_c =$

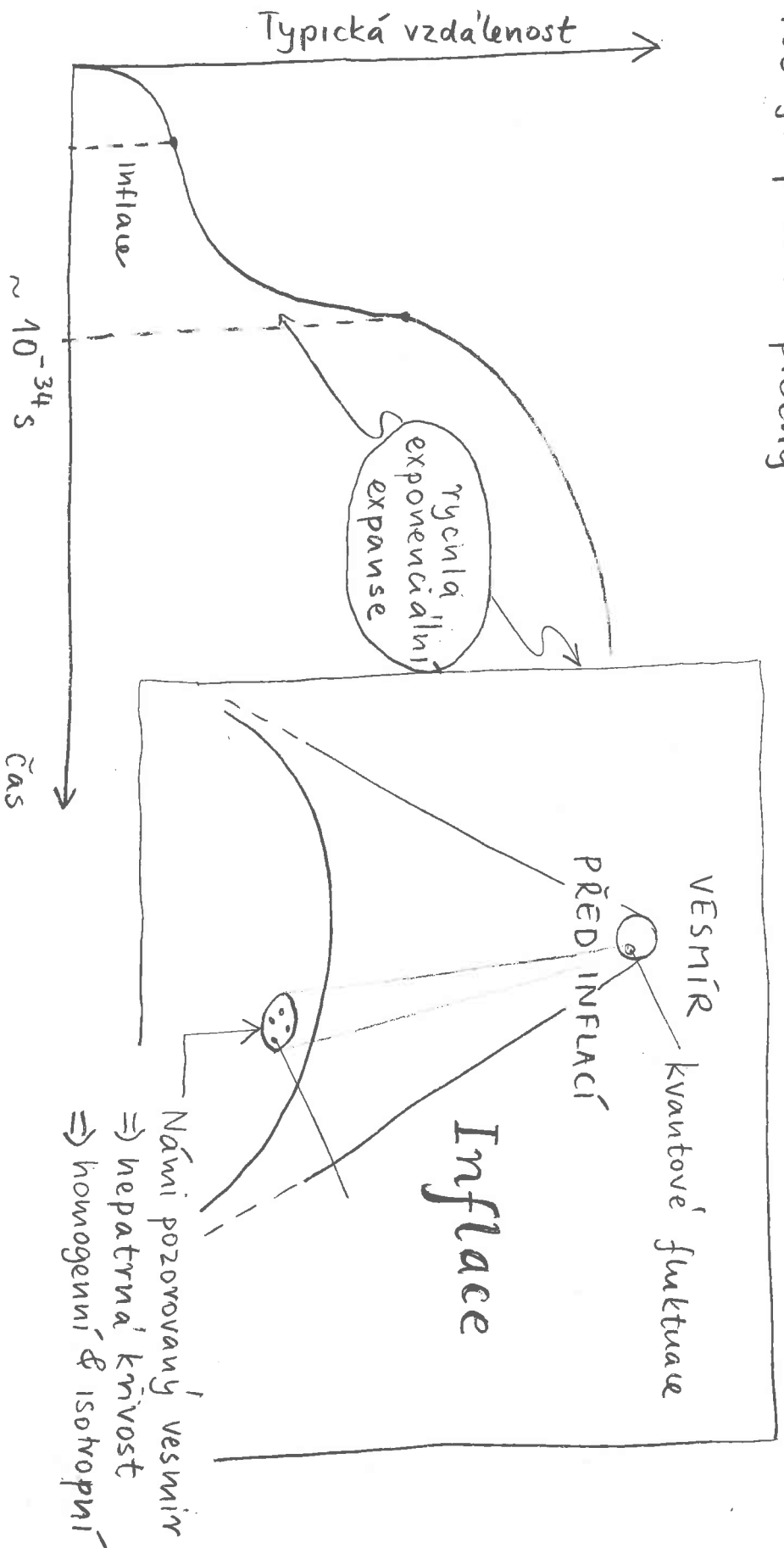
$E > 0$: Nekonečný vesmír

$\downarrow$
 $50 \text{ km} \cdot \text{s}^{-1} / \text{Mpc}$
 $\frac{3 H^2}{8 \pi G} = 4.7 \times 10^{-24} \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$
 $\underbrace{\hspace{1.5cm}}_{2.7 \text{ nukleonů}} \text{m}^3$

INFLACE

PROBLÉMY STANDARDNÍ TEORIE VELKÉHO TŘESKU:

- ▣ Proč je vesmír homogenní & izotropní? (PROBLÉM HORIZONTU)
- ▣ Proč je prostor plochý?

→ Alan Guth (6. XII. 1979), Andreas Albrecht, Paul Steinhard, Andrej Linde